

DOI 10.33930/ed.2019.5007.23(5)-4  
УДК 37.014.3

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ  
ЯК ОСНОВА ГУМАНІЗАЦІЇ БУТТЯ**

*FORMATION OF CULTURE  
AS THE BASIS OF BEING'S HUMANIZATION*

**О. М. Васильєва  
М. А. Фугело  
П. М. Фугело**

**Актуальність теми дослідження.** Початок XXI століття характеризується перевіркою людства на виживання. Глибокі кризи в різних сферах суспільного буття охопили більшість країн світу. Екологічний тероризм, що проявляється на всіх континентах, призводить до катастроф наслідками, яких є знищення, загибель, руйнація. У різних точках земної кулі відбувається значна кількість соціальних конфліктів, а в багатьох країнах продовжуються війни, що призводять до значних матеріальних та людських втрат. Відбуваються зміни людської природи. Більшість людей, орієнтуючись на практичні інтереси, нехтують принципами гуманізму та людиноцентризму. Зневага до чужої думки, невміння аналізувати ситуацію і шукати оптимальні варіанти розв'язку проблем призводять до відсутності порозуміння між людьми. Багато вчених, зокрема педагогів, психологів схильні до думки, що однією з причин усіх негативних проявів у суспільстві і природі є людина, зокрема, низький рівень якості її культури.

**Постановка проблеми.** Питання культурності людини завжди було в центрі уваги суспільства. Під цією характеристикою здебільшого розуміють рівень освіченості, вихованості людини, а також оволодіння певною галуззю знань, або діяльністю. Культурність людини загалом ототожнюється із її вихованістю і пов'язується із добробутом усього народу. Чи реально за допомогою

**Urgency of the research.** The beginning of the 21st century is characterized by the test of the humanity for its survival. Deep crises in various spheres of social life have covered most of the countries of the world. Ecological terrorism, which comes out in all continents, leads to disasters, the result of which is destruction, death and demolition. A significant number of social conflicts take place in various parts of the globe, and in many countries wars are continued that result in significant material and human losses. There are changes in human nature. Many people who focus on practical interests neglect the principles of humanism and human centrism. Disregard of other people's opinions, inability to analyze the situation and find optimal solutions to solve the problems lead to a lack of understanding between people. Many scientists, in particular teachers, psychologists are inclined to believe that one of the reasons for all the negative manifestations in the society and nature is a human, in particular the low level of the quality of person's culture.

**Target setting.** The issue of civility of human was always the focus of the public attention. This characteristic should be understood to mean the level of education, good manners of a person, as well as the mastering of a certain field of knowledge or activities. The level of culture of a person is generally identified with its good manners and it is associated with the well-being of the whole nation. Is it possible to achieve the positive results in human lives and the

окультурення людей досягнути позитивних результатів у їх житті та процесах навколишнього світу і якщо так, то за яких умов?

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблему “цивілізованого безкультур’я” визначив Освальд Шпенглер (1918) у своїй книзі “Занепад Європи” - переклад з німецької “Der Untergang des Abendlandes” [19]. У наш час питання сприятливого впливу культури на окремого індивіда і суспільства в цілому висвітлювалося у працях А. Вебера (2008) “Глобальні зміни клімату. Хто винен? І що робити?” [4], С. Возняка (2011) “Поняття культурної реальності в контексті гуманітарної парадигми знання” [5], Г. Діденко (2011) “Гуманітаристика як шлях подолання “цивілізованого безкультур’я” [8], Дж. П. Ледерака (2019) “Розбудова миру. Стале примирення в розділених суспільствах” [11].

**Постановка завдання.** Головне завдання даної роботи полягає в обґрунтуванні необхідності піднесення рівня культури сучасного юнацтва й окресленні авторського бачення продуктивності цього процесу.

**Виклад основного матеріалу.** Мінімізація проблем, які сьогодні постали перед людством, неможлива без організації та реалізації продуктивного способу розвитку культури. Культурна людина у своїй діяльності керується високими духовними орієнтирами і усвідомлює свою відповідальність за результати власних дій. Культура є найзагальнішою інтегральною характеристикою людини, її провідною родовою ознакою. Поза культурою людина перестає бути людиною. Поняття культури, духовності, гуманізму, людяності, доброти, краси, гармонії синонімічні, вони взаємно доповнюють одне одного. Культура, що представляє такі ціннісні принципи, є великою силою в об’єднанні світової спільноти і поступового перетворення її в спільноту взаємної домовленості.

processes of outside world through the culture of people, and if ‘yes’, so under what conditions?

**Actual scientific researches and issues analysis.** The problem of “civilized lack of culture” was posed by Oswald Spengler (1918) in his book “Sunset of Europe” - translation from German “Der Untergang des Abendlandes” [19]. Currently, the issue of the favorable effect of culture on an individual and the society as a whole was covered in the works of A. Weber (2008) “Global Climate Change. Who's guilty? And what to do?” [4], S. Wozniak (2011) “The concept of cultural reality in the context of the humanitarian paradigm of knowledge” [5], G. Didenko (2011) “Humanitaristics as a way of coping with the “civilized lack of culture” [8], J. P. Lederach (2019) “Development of the world. Sustainable reconciliation in divided societies” [11].

**The research objective.** The main objective of this work is to justify the need in the development and improvement of the level of culture of modern young people and in the outlining of the author’s vision of the efficiency of this process.

**The statement of basic materials.** Minimization of the problems that humanity faces today is impossible without the organization and implementation of an effective way of culture development. A civilized person is guided by high moral guidelines and is aware of his or her responsibility for the results of his or her actions. Culture is the most common integral characteristic of a human, a leading generic feature. Outside of culture, a human ceases to be a human. The concepts of culture, spirituality, humanism, humanity, kindness, beauty, harmony are synonymous, they complement each other. Culture that represents such value principles is a significant force for uniting of the world community and its progressive transforming into a community of mutual agreement. Therefore, the development of culture of the rising

Тому розвиток культури підрастаючого покоління відноситься до глобальних проблем людства. Звідси стає очевидною неоцінима роль педагога в цьому процесі.

На жаль, сьгоднішні реалії вказують на недоліки в підготовці педагогів до організації виховної роботи. Авторами статті досліджено причини такого стану і визначено шляхи їх усунення. Однією з умов ефективності розвитку культури у здобувачів освіти є збільшення державних вкладень у навчальні заклади та державницького підходу до культурних якостей народу як найважливішого капіталу нації.

**Висновки.** У межах даної роботи було обґрунтовано доцільність розвитку рівня культури, адже високий її рівень є сприятливою умовою в досягненні порозуміння між людьми, зміст якого в гуманізації відносин, уникненні конфліктів та бережливому ставленні до природи як в локальному так і глобальному вимірах. Важливою особою розвитку культури у молоді є педагог. Тому у закладах вищої освіти педагогічного спрямування та аспірантурах є сенс посилити роботу із збагачення майбутніх фахівців знаннями щодо організації виховного процесу. Доречним до поставленої мети буде й розробка та впровадження в освітній процес усіх закладів освіти навчальної дисципліни "Загальна культура". Зміст програми для кожного класу (курсу) має відповідати віку здобувачів освіти. Формуванню у населення культури мають сприяти також ЗМІ.

**Ключові слова:** виховання, культура, здобувач освіти, формування, ефективність, гармонізація, прогрес.

generation has relation to the global problems of humanity. Based on this fact, the invaluable role of a teacher in this process becomes obvious.

Unfortunately, today's reality shows the shortcomings in the training of teachers for educational work. The authors of the article studied the causes of this condition and outlined the ways for their elimination. One of the conditions for the effective development of culture in the applicants for education is an increase in state investments into educational institutions and the state approach to the cultural qualities of the people as the most important capital of the nation.

**Conclusions.** Within the scope of this work, the practicability of the development of the level of culture was substantiated, since its high level is a favourable condition for achievement of understanding between people, the content of which is in the humanization of relations, avoidance of conflicts and care for nature in both local and global dimensions. The main person for the development of culture in young people is a teacher. Therefore, it will not be amiss in the institutions of higher education with pedagogic training programs and postgraduate courses to strengthen the work for enriching of the future specialists with knowledge on the implementation of the educational process. The development and the implementation of the academic discipline "General Culture" into the educational process of all educational institutions will also be appropriate for achievement of the target goal. The content of the program for each class (course) shall correspond to the age of the applicants for education. The media shall assist in the formation of the culture of the population.

**Keywords:** education, culture, applicant for education, formation, efficiency, harmonization, progress.

**Актуальність теми.** Напрямок розвитку освітньої системи на

сучасному етапі вимагає орієнтації на гуманну і демократичну парадигму виховної діяльності. Відповідно до цього, молодіжна концепція державної системи освіти, що розвивається, має носити гуманістичний характер виховання, який базується на виявленні вихователем особистісний рис і здібностей вихованців, а також турботи про гармонійний розвиток кожної індивідуальності. Це можливо за умови співробітництва усіх учасників освітнього процесу. Викладені погляди щодо формування особистості потребують раціоналізації цієї роботи і орієнтують виховний процес в освітніх закладах на особистість здобувача освіти.

Питання виховної діяльності в освітніх закладах було і залишається постійно важливим. Багато напрацювань щодо проблеми виховання були актуальними уже в XVIII ст. Величезна кількість прогресивних думок, що були висловлені педагогами-просвітителями того часу, не втратили своєї актуальності і тепер. Зокрема, питання щодо можливості кожної людини отримати освіту, щодо обов'язків держави створювати єдину дієву систему навчання і виховання громадян є значимими завжди. В освічених і вихованих людях гуманісти бачили шлях до досконалості суспільства. Людське суспільство, яке гребує питаннями виховання молоді, прирікає себе на загибель – така об'єктивна дійсність, чіткі ознаки якої, на жаль, властиві сьогоденню.

Значна кількість соціальних конфліктів, що мають місце в різних точках земної кулі, тероризм людей по ставленню до природи, дегуманізація суспільства – все це реалії наших днів. Однією з причин багатьох негараздів сучасності вчені вбачають у недостатній вихованості людей, зокрема, у низькому рівні їх загальної культури.

Оскільки вихованість є складовою культури, то проблема виховання в контексті нашої роботи ототожнюється з проблемою формування культури.

**Постановка проблеми.** Через те, що культурність людей впливає на їх добробут та характер дій, проблема окультурення населення набирає глобального значення. Першочерговість в цьому процесі надається молоді як найбільш дієвій силі у світових трансформаційних реаліях. Здобувачі освіти є переважною більшістю цього контингенту, тому очевидно стає активізація питання розвитку культури в освітніх закладах. Виходячи із вищевикладеного, дана стаття має за мету розкрити причини нагальності питання інтенсифікації окультурення молоді та визначення стратегії формування культури як основи гуманітаризації буття на базі наявних наукових концепцій, пов'язаних тематично з даним дослідженням.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання сприятливого впливу культури на окремого індивіда і суспільства в цілому висвітлювалося в працях В. Воронкової (2006) “Гуманітаризація, гуманізація і гармонізація освіти, влади і суспільства” [6], А. Вебера (2008) “Глобальні зміни клімату. Хто винен? І що робити” [4], С. Возняка (2011) “Поняття культурної реальності в контексті гуманітарної парадигми знання” [5], Г. Діденко (2011) “Гуманітаристика як шлях подолання “цивілізованого безкультур'я” [8], В. Мельника (2015) “Культура буття людини як соціокультурний феномен” [13], Дж. П. Ледерака (2019) “Розбудова миру. Стале примирення в розділених суспільствах” [11]. Незважаючи на наявні напрацювання в питанні окультурення особистості у розробці цього напрямку дослідження залишається чимало невирішених

проблем. Найбільш важливими на сьогодні є питання: структури, активізації, осучаснення, неперервності та раціоналізації виховної роботи в освітніх установах держави; змісту процесу формування особистості, ментальності його основи, ідейності, патріотизму, гуманності, гідності; ролі культури в гуманізації буття, досягненні згоди та миру.

**Постановка завдання.** Відповідно до сформульованої мети окреслено завдання дослідження:

- визначити суть поняття “культура”, розкрити її значення в житті людини й суспільства та обґрунтувати нагальну потребу активізації щодо розвитку культури в юнацтва;

- висвітлити роль педагога у формуванні культури в здобувачів освіти, виокремити причини малопродуктивності цього процесу на сучасному етапі та намітити напрями його раціоналізації;

- інтерпретувати культуру як підґрунтя гуманізації буття, охарактеризувати найбільш важливі складові молодіжної культури та провести аналіз їх продуктивності на даний час.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Вихованість членів суспільства є однією з умов його розвитку. Від правильного виховання підростаючого покоління залежить майбутнє усього народу. Тому питання виховання ніколи не втрачає своєї важливості, постійно розширюється і вимагає осучаснення підходів щодо свого вирішення. Майстернями, де формується думка молоді, є школа і сім'я. Відомий вітчизняний педагог А. Макаренко наголошував: “Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше, – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги” [12, с. 11]. Без вихованих батьків немає вихованих дітей, незважаючи на рівні освітніх закладів. Без педагогів виховання є інтелектуально малорозвиненим і однобоким.

Системи виховання, навчання і духовної творчості є складовими сфери духовного життя суспільства, яка називається культурою. Поняття “культури” є досить об'ємним. Існують різні підходи до його розуміння: просвітницький, аксіологічний, антропологічний. У даному дослідженні домінує просвітницький підхід, згідно якого культура – світ розуму. В. Мельник тлумачить: “Культура – це осередок духовних цінностей, зусиль, пов'язаних із внутрішнім удосконаленням особи, цивілізації, як чогось зовнішнього щодо людини, спрямованого на поліпшення соціального устрою, як еволюційний континуальний розвиток суспільства на засадах “розуму” [13, с. 256]. У контексті даної статті, згідно з трактуванням поданим в Українському енциклопедичному словнику, за ред. А. В. Кудрицького, під культурою будемо розуміти “рівень вихованості людей, а також ступінь довершеності, досягнутий в опануванні тієї чи іншої галузі знання або діяльності (культура мови, культура праці, культура побуту тощо)” [17, с. 203]. Одним із чинників прогресу культури є високий рівень економічного розвитку суспільства.

Однак рівень, зміст і характер культури визначаються не тільки економічними, але й ідеологічними та іншими факторами (особливості географічного середовища, риси національного характеру і психічного складу того чи іншого народу). Великий вплив на сукупність відмітних особливостей розвитку культури як процесу має історична епоха.

Початок ХХІ століття характеризується швидкими темпами розвитку науки і техніки, значними перетвореннями у всіх галузях

діяльності людини. Результатам цих перетворень властива двоякість: з одного боку вони приносять користь і сприяють прогресу, з іншого – створюють кризові ситуації і несуть загрозу людству. В умовах, що склалися, людство опинилося на роздоріжжі. Орієнтирами, що визначили подальший шлях людської спільноти, стали гуманізм і його цінності.

Гуманізм – світогляд, що ґрунтується на ставленні до людини як до найвищого скарбу, на захисті права особистості на свободу, щастя, всебічний вияв своїх здібностей. Гуманізм – це дотримання законів на всіх рівнях, це можливості збереження людських, природних, соціальних, політичних ресурсів [6].

Поширення та утвердження гуманістичних ідей та принципів на все, що реально існує, складає основу гуманізації буття. Необхідною умовою прогресу суспільства є винятком гуманізму в усіх його проявах (соціальному, політичному, економічному).

Під соціальним гуманізмом розуміють план переборення кризових ознак як в свідомості людей, так і в розвитку їх культури. Окультурення людей слугує основою гуманізації суспільства. “Культура відтворює цілісну характеристику соціальних якостей, розуму, волі, стремлінь людини, її ставлення до інших людей і самого себе, природи і суспільства. Культура – одухотворена діяльність людини, вона характеризує міру розвитку її пізнавальних здібностей, знань і емоційної чуйності” [13, с. 257].

Гуманізація суспільства і його прогрес є залежними від рівня культури його представників. Тому за результатами діяльності людської спільноти можна зробити висновки щодо досягнення в розвитку її культури. Виходячи з оприлюднених засобами масової інформації фактів проявів неетичності, що мали місце в різних країнах світу, зокрема, і в Україні, бачимо проблемність з культурою населення. Одним із шляхів поліпшення існуючої ситуації є посилення продуктивності окультурення молоді як найбільш активної й перспективної складової суспільства.

У процесі роботи з джерелами інформації, на основі достовірних фактів, автори роботи виокремили найбільш вагомні чинники, що доводять нагальність проблеми підвищення рівня загальної культури в молоді. Такими факторами є: істотність проблеми виховання в зміцненні безпеки; недостатньо дієва основа щодо формування особистості в сенсі реформування національної системи освіти і виховання; часті прояви невихованості громадян, які є причиною значних моральних та матеріальних збитків як окремих осіб, так і держави в цілому; невідповідність між вимогами сьогодення до формування особистості та готовністю до цього закладів освіти та держави; пасивність адміністрації багатьох освітніх установ щодо проблеми виховання здобувачів освіти; низька продуктивність сімейного виховання; віддалення школи і влади від сім'ї; низька результативність виховної роботи в освітніх закладах держави; зростання злочинності серед молоді; зростання фізичних і психічних захворювань серед молоді; юнацький антигуманізм, тощо.

Суттєвою складовою проблеми окультурення молоді є всебічний гармонійний розвиток кожної особи. Формування особистості – це сукупність впливів на психіку людини, направлених на підготовку її до активної участі у виробництві, громадському і культурному житті суспільства, які характеризуються гуманістичною спрямованістю та пріоритетом загальнолюдських і національних цінностей. Сюди входить

як соціально організований вплив виховних закладів, у нашому розумінні освітніх, так і соціально-економічні умови, що діють у певній мірі стихійно. Важлива роль у процесі формування особистості належить вихователю. Так уже склалось, що спеціалістів з таким фахом у вітчизняній системі освіти не готують (за винятком вихователів деяких установ). Вихованням у навчальних закладах займаються учителі шкіл та викладачі спецдисциплін ЗВО. Зрозуміло, що ефективність їх виховної роботи залежатиме від того на скільки вони розуміють суть виховної діяльності, на скільки вони готові до неї і якою буде в цій сфері політика держави. Реалізація процесу виховання на основі такого підходу висвітлює низку проблем, пов'язаних з підготовкою педагогічних кадрів для середньої і вищої школи, а також з питанням сприяння та стимулювання державою молоді в зростанні її рівня загальної культури.

Суть найбільш значимих проблем, які негативно відбиваються на якості виховного процесу (окультуренні) в національних закладах освіти, полягає в наступному:

1) у зв'язку з відтоком майже третини абітурієнтів на навчання за кордон, українські заклади вищої освіти (ЗВО) позбавлені можливості якісного (як за рівнем знань, так і за рівнем фахової придатності) відбору вступників. Окрім того, існуюча сьогодні система прийому у ЗВО України сприяє зарахуванню до них абітурієнтів не за покликом серця, а за кількістю балів зовнішнього незалежного оцінювання. Наші дослідження показують, що майже 40% студентів українських ЗВО страждають від випадкового вибору професії, 65% студентів незадоволені навчанням [3, с. 71]. Такий стан речей є не лише потенційним джерелом прояву аморальної поведінки студентів, але й, у майбутньому, низької якості виховної роботи цих студентів як педагогів чи керівників виробничих підрозділів;

2) частина університетів, де готують педагогічні кадри для освітніх закладів держави, концентрують свою увагу на підвищенні рівня спеціальних знань студентів, які стосуються шкільних навчальних дисциплін і недостатньо переймаються педагогікою, психологією, методикою викладання предметів, дитячою та юнацькою конфліктологією, формуванням у студентів знань щодо методів та методики позакласної роботи з учнями та роботи з батьками, виробленням у майбутніх вихователів уміння ефективно проводити виховні заходи, а також формуванням загальної культури педагогів у перспективі;

3) низький рівень педагогічної підготовки аспірантів (майбутніх викладачів), що є причиною непорозумінь із студентами та провокації їх до конфліктів;

4) наявний формалізм в перепідготовці педагогічних кадрів. Ліквідація факультетів та інститутів підвищення кваліфікації значно знизила якість перепідготовки;

5) ознаки кризи у всіх сферах життя держави. Низька ефективність виховної роботи засобів масової інформації. Прірва між словами і дійсними справами, деклараціями і реальним життям викликають у молоді цинізм і скепсис. Простувати підростаючому поколінню правильно за тими, хто петляє попереду, справа нелегка;

6) дуалістичний характер шкільної освіти, розподіл шкіл на масові "для всіх" і елітарні "для обраних" поглиблюють соціальну нерівність у суспільстві і є підґрунтям соціального дискомфорту значної частини молоді,

зерном сприяння неетичних проявів;

7) зниження рівня цінностей сімейного виховання. Різкі зміни, що відбуваються у всіх сферах фізичної і духовної діяльності суспільства негативно відбиваються на укладах сімейного життя. Матеріальні нестатки в сім'ях, необхідність батьків залишати дітей і шукати заробітку на чужині призводить до соціального парадоксу – сирітства при живих батьках. Така ситуація, що разюче розходиться з усталеними поглядами щодо норми сім'ї, сприяє психічній захворюваності дітей, пригніченню розвитку їх культури;

8) існування розбіжностей в ідеології громадян України, що проживають в різних регіонах держави. Наявна різниця в розумінні деяких історичних подій населенням країни і неспроможність влади виробити чітку компромісну оцінку є небезпечним джерелом накопичення і проявів безкультур'я, зокрема вандалізму, не тільки серед дорослих, але й серед юнацтва;

9) випадки дегуманізації в багатьох сферах буття суспільства. Здобувачі освіти втратили можливість безкоштовного відвідування спортивних шкіл, клубів дозвілля, закладів естетичного виховання, тощо. Діти з незаможних родин позбулися можливості літнього відпочинку в оздоровчих таборах. Багато абітурієнтів втрачають можливість здобути вищу освіту через брак коштів та відсутність у державі системи кредитування студентів з відстрочкою повернення боргу до працевлаштування. А це не тільки руйнує плани молодих людей, стає причиною їх неблагополуччя, але і негативно впливає на якість освіти значної кількості тих, хто навчається, оскільки багато їх часу і сил витрачається на підробітки.

На жаль, досвід показує, що гуманізм несумісний із суспільним ладом, в якому освіта дається лише в тому обсязі, в якому це відповідає його інтересам. Ця міра диктується сьогочасними потребами виробництва і характеризується вузько функціональним підходом в навчанні і вихованні. Від підготовленого в таких умовах фахівця вимагається пасивне пристосування до оточуючого середовища, а не активна життєва позиція. Величезні потенційні можливості, таланти, здібності мільйонів людей залишаються не розкритими, губляться, деформуються такою освітою і такими підходами щодо розвитку особистості.

Україна сьогодні, за свідченням науковців, є однією з тих держав Європи, в якій маси народу обділені в сенсі матеріальних і духовних благ, особливо науки і культури. Вітчизняна система освіти і виховання відмежувалася не тільки від надання якісної освіти для усіх верств дітей країни, але й від турботи про їх здоров'я, від піклування про їх повноцінний культурний розвиток.

Реформування української сфери освіти і виховання, на думку авторів, має передбачити усунення недоліків системи і спрямувати її діяльність на підготовку високоосвічених, патріотично налаштованих, всебічно культурних громадян, особистостей, людей з великої букви цього слова.

Найзагальнішою, інтегральною характеристикою людини, її провідною родовою ознакою є культура життєдіяльності. Поза культурою людина перестає бути людиною, а культура без людей втрачає свій сенс. Акцентуючи увагу на перевагах культурної особистості, Г. Діденко пише, що "культурна людина в своїй діяльності керується високими духовними

орієнтирами і усвідомлює свою відповідальність за нововведення, внесені в світ її творчістю” [8, с. 57].

Поняття “культура” надзвичайно широке і всебічне. Існує багато визначень культури – загальні і часткові, різні за змістом, за видами та галузями діяльності, за рівнями розвитку. Але всі вони так чи інакше віддзеркалюють людську сутність, життєдіяльність людини, результати цієї діяльності. Становлення особистості як людини вимагає осмислення і засвоєння культури накопиченої людством.

Виходячи із всебічності поняття “культури”, її розвиток у школярів та студентів доцільно формувати за напрямками, що найбільш відповідають віку здобувачів освіти. Розкриємо зміст і значення найбільш важливих із них.

*Культура спілкування.* Основним засобом спілкування і взаєморозуміння в людському суспільстві є мова. Одиницею мови є слово.

На думку В. Сухомлинського, “закохана в красу слова людина стає чутливішою і вимогливішою до естетичного і морального буття навколо себе. Чим тонша чутливість до слова, до багатства його відтінків, тим глибша сприйнятливість юного серця до моральних повчань, до найтонших засобів впливу на духовний світ підлітка – слова вихователя, і краси всього людського” [16, с. 419].

Проведені одним із авторів статті [2] дослідження щодо культури спілкування показують, що в сучасному молодіжному прошарку українського суспільства її рівень досить низький і продовжує падати. Тільки 11 % серед молодих людей визнають, що володіють культурою спілкування, 89 % не надають цьому питанню ніякого значення, воно їх взагалі не турбує [2].

Результати дослідження Т. Полухтович свідчать, що “словесний запас здобувачів освіти катастрофічно збіднюється. Живе літературне слово витісняє сленг. Простежується невміння користуватися словом, грамотно висловлювати свої думки. Студенти відгороджуються від потоку інформації, шукають шляхи, що полегшують подальше просування по освітніх щаблях, зрештою здобувають фах, вбачаючи в ньому лише прагматичний бік і не маючи закладених тривких основ до творчості” [15, с. 132].

Формуванню культури спілкування у молоді перешкоджає лавина іншомовних слів, що поступово вливаються в українську мову, витісняючи давно вживані слова чужинськими, які є незрозумілими пересічному українцю. Намагання засобів інформації пропагувати культуру мовлення є неефективними, оскільки зміст багатьох телепередач і друкованих видань є не цікавими для молоді, і є продуктом низької якості.

Проблема формування культури спілкування є дуже важливою в сенсі гуманізації суспільства і в той же час є найважчою для педагогів так як вона немає достатньо сприятливого середовища для свого розвитку.

*Валеологічна культура.* В ієрархії молоді цінність здоров'я є досить високою і перебуває в переліку перших, поряд з матеріальними благами і кар'єрою. Авторські дослідження, проведені в 2019 році (вибірка складала 300 чоловік-студенти і учні), показують, що майже 68,8% від кількості опитаних молодих людей у віці від 17 до 24 років, на перше місце ставлять здоров'я. Матеріальні блага і кар'єра цінуються ними майже однаково і ділять між собою друге і третє місця. Окрім того, за результатами

анкетування, ми виявили, що молодь дуже примітивно ознайомлена з питаннями формування, збереження і зміцнення здоров'я. Враховуючи тенденцію зниження рівня здоров'я підрастаючого покоління, є сенс розробити державну систему безперервного валеологічного виховання у всіх закладах сфери народної освіти (дитячий садочок-вища школа). Критерієм ефективності такої системи має бути рівень засвоєння вихованцями базових валеологічних цінностей, зміст яких у визнанні здоров'я як найдорожчого скарбу людства.

*Правова культура.* Статистика злочинності в Україні свідчить, що в сучасних умовах правова культура як суспільства, так і окремих осіб, різко знизилася. Нестача правової культури відчувається постійно, що підтверджується правовим нігілізмом та правовим безкультур'ям, які постійно спостерігаються в суспільстві. Здобувачі освіти – складові суспільства, тому все, що характеризує культуру суспільства, поширюється і на заклади освіти.

Правова культура особи містить: правосвідомість; розуміння принципів права; повагу і впевненість у справедливості законів; юридичні права і обов'язки; поведінку, що не суперечить правовим приписам; правове мислення [9, с. 168-169].

Підкореність справедливості – одна із ознак гуманістичного суспільства. Ідеалом правового виховання вважається варіант, при якому правова культура особистості цілком співпадає з принципами і нормами права, що існують в суспільстві.

*Психологічна культура.* Особливим феноменом становлення особистості в суспільстві є психокультура. Визначальною рисою психокультури індивіда є потреба змін в бік поліпшення власного "Я". Варто зазначити, що процес самовдосконалення вимагає неабияких зусиль. Під дією факторів інколи людина перестає боротися і опиняється на соціальному дні. Тому все частіше постає питання деградації особистості. Великої актуальності ця проблема досягла в наш час. Основною метою формування психокультури у молоді є визначення достатньо чітко усіх моральних імперативів, на яких ґрунтується процес формування духовності. Осмислене, відповідальне ставлення до життя – характерна риса психокультури особистості. Психокультура забезпечує потяг особистості до вдосконалення, яке характеризується здатністю неперервного розвитку, гармонізованого з людьми і природою, тобто сприяє гуманізації особистості. Формування психокультури в здобувачів освіти вимагає від педагогів не тільки глибоких психологічних знань, але й толерантності, педагогічного такту і майстерності [3, с. 62].

*Екологічна культура.* Сьогодні головною проблемою людства є невідповідність його безмежних потреб і величезних науково-технічних можливостей впливу на природу та обмежених властивостей самої природи. Таке загострення становища призвело світ до екологічної кризи, - стану, що загрожує існуванню людства. На думку дослідниці Т. Кочеткової, "екологічні проблеми – це не лихо, що звалилося на нашу цивілізацію, а природний результат її розвитку... є... продуктом обмеженого бачення природи, що знайшло відображення у використанні недосконалої та іноді руйнівної за своїми наслідками технології" [10, с. 105-113].

Багатовіковий досвід існування людства переконує, що людина не є

самодостатньою життєвою істотою, а співіснує з природою і є її органічною частиною. Вплив біосфери відбувається як на середовище життя людини, так і на спосіб її мислення. Людина повинна усвідомлювати, що вона є частиною природи і вибудувати своє життя таким чином, щоб перебувати з нею в гармонійному зв'язку. Людина повинна бути не завойовником природи, не намагатися використовувати її в своїх прагматичних цілях, так як природа – це складний організм, а не засіб для задоволення людських примх.

Питання щодо необхідності існування в гармонії з природою залишається завжди на часі. Сьогодні можна бачити як нехтування законами природи призводить до катастрофічних наслідків. Вирубані та випалені ліси, знищені вогнем чагарники і очерети, стихійні сміттєзвалища, отруєна хімікатами і радіацією земля, річки і озера, браконьєрство – усі ці наслідки екологічного тероризму є реаліями наших днів.

Очевидно, що освітнім закладам є необхідність підвищити якість екологічного виховання, включаючи сюди і правові моменти. Учні та студенти мають знати, що людина не може брати від природи все, що заманеться. Людина є частиною природи і руйнуючи довкілля, вона не тільки завдає шкоди суспільству, але губить себе як особистість, оскільки стає на шлях антигуманності і криміналу.

*Економічна культура.* Формування й розвиток економічної культури у молоді є однією з умов її успішної соціальної адаптації.

Економічні знання цінуються за їх зв'язок з практикою господарювання. Статистика свідчить, що майже 80 % успішних людей мають високий рівень економічної культури, 19 % пов'язують успіх з талантом і 1 % основу свого успіху вбачають в сприятливому збігу обставин. Вивчення специфіки діяльності різних сфер економіки розвинутих країн показує, що в основі їх успіху лежить не тільки високий рівень спеціальних знань, але й високий рівень економічної культури фахівців. До прикладу, фермеру для успішної роботи необхідні не лише знання з рослинництва, тваринництва, механізації, а й обізнаність у сфері ведення аграрного бізнесу. Науковці, зокрема К. Панфьоров [14] і О. Ямбулатова [21], роботи яких спрямовано на дослідження економічної культури, акцентують увагу на тому факті, що формування економічної культури у здобувачів освіти є метою сучасного економічного навчання, суть якого полягає в залученні до цього процесу усіх навчальних дисциплін.

Економічна культура реалізується в освітньому процесі через формування економічних знань, навичок і вмінь, а практична мета її полягає у встановленні можливості людини передбачити, обґрунтувати і уявити кінцевий результат своєї практичної діяльності [14], що підкреслює її гуманність.

Авторами статті [18] П. Фугело і М. Фугело вивчалось питання значення економічних знань в житті людини і був розроблений план сприяння підвищення економічної культури здобувачів освіти. Один із пунктів цього плану базується на необхідності покращення економічних знань викладачів не економістів і активації їх участі у формуванні у здобувачів освіти економічної культури [18].

*Інформаційна культура.* Кінець ХХ століття та початок ХХІ століття характеризуються активним поширенням у життя суспільства

новітніх інформаційних технологій. Цей процес несе за собою не тільки нові можливості для населення планети, але й серйозні проблеми, зокрема проблеми віртуальної реальності. Під останньою розуміють умовну реальність, змодельовану за допомогою комп'ютера.

Віртуальна реальність відноситься до реальності константної як самостійна і автономна реальність, яка існує лише у часових межах процесу її розвитку й підтримання її існування. У віртуальній реальності існують свої "закони природи", свої характеристики часу і простору [20].

"Мережа Інтернет – на думку Г. Бехманна – є серцевиною "нової соціально-технічної парадигми, яка фактично створює матеріальний базис нашого життя і нашої системи соціальних взаємозв'язків, праці і комунікацій" [1, с. 132].

Інтернет – живильний ґрунт уявної дійсності. Не дивлячись на позитиви віртуальної реальності, вона має ряд негативів. До основних з них можна віднести:

- заміщення безпосереднього особистісного спілкування спілкуванням у віртуальній реальності, що призводить до віддалення між людьми, відсутності співпереживання і взаємодопомоги, тотальної пасивності і байдужості;

- сприяння процесам витіснення особистості й створення соціуму найбільш затребуваного іміджу, коли взаємодіють вже не конкретні особистості, а їхні іміджі [20, с. 42].

Розширення комунікативних можливостей молоді сприяє зануренню багатьох з них у власне створений світ їхнього буття де поступово деградуються мова, відповідальність, колективізм, принципи моралі.

За результатами соціологічних досліджень в Україні 97,3 % здобувачів освіти користуються мережею Інтернет. Наші власні дослідження (2019) проблеми впливу інформаційних технологій на фізичне та психічне здоров'я школярів та студентів, проведені на територіях Хмельницької, Тернопільської та Чернівецької областей показали:

- із 300 опитаних 56% в інформаційних можливостях вбачають лише позитивний сенс;

- 36 % респондентів назвали від одного до п'яти можливих шкідливих впливів на користувачів мережею Інтернет (атрофія м'язів; головний біль; надмірна захопленість грою; марнування часу; небезпечні контакти; конфлікти з рідними, ровесниками та учителями; втрата впевненості в своїх діях; втрата комунікабельності, тощо);

- 8 % учасників дослідження визнали наявність інформаційних загроз, але з ними не стикаються, так як притримуються рекомендованих правил користування мережею інтернет.

З іншими загрозами інформаційних технологій, зокрема впливу інформаційних потоків на психічний стан людини і доведення її до так званих "інтерпасивних хвороб", які проявляються в порушенні організації доцільності дій та поміркованого ставлення до дійсності, респонденти мало знайомі. Зважаючи на небезпеку, яку може завдати особистості постійно зростаючий потік інформації в умовах відсутності соціокультурної фільтрації і чіткого нормативно-правового регулювання, стає очевидною значуща роль освітніх закладів у вихованні в молоді

культури раціонального використання інформації і культури спілкування в мережі інтернет, прагнення до збагачення знаннями як одного із чинників контактності та зменшення конфліктності.

**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.**

1. Культура – це система цінностей та ідей, кожна з яких має свою роль в житті суспільства і його самоорганізації. Все життя людини проходить в світі культури, яка впливає на її формування як особистості, можливості пізнати навколишній світ і визначити своє місце в ньому. Поняття “культури” часто ототожнюється з рівнем освіченості і вихованості людини. В просвітницькому розумінні культура – світ розуму, умова прогресу суспільства, найбільший його скарб. Отже, в обставинах наявності ознак кризи в усіх сферах діяльності людини, в яких знаходиться Україна, невідкладним завданням національної системи освіти і виховання є вироблення і реалізація заходів щодо посилення та продуктивності процесу розвитку культури в молоді, зокрема в здобувачів освіти як перспективного авангарду суспільства.

2. Розвиток культури підростаючого покоління відноситься до світових проблем людства. Звідси стає очевидно визначна роль педагога в цьому процесі. У статті визначено причини малопродуктивності роботи освітніх закладів в окультуренні молоді. На думку авторів такими є: нехтування професійним відбором абітурієнтів при вступі їх у ЗВО; низькі навички виховної роботи випускників класичних університетів; недостатність державних вкладень в освітні заклади; недержавницький підхід до культурних якостей народу як найважливішого капіталу нації.

3. В обсягах даної роботи було обґрунтовано доцільність розвитку рівня культури, оскільки високий рівень її сприяє гуманізації взаємин між людьми, уникненні конфліктів та свідомого ставлення до природи як в локальному, так і глобальному вимірах. Культура представляє дуже ціннісні принципи, тому вона є великою силою в об'єднанні світової спільноти і поступового перетворення її в спільноту взаємної домовленості. Враховуючи значення культури, як підґрунтя гуманізації буття, доцільно в освітній процес усіх закладів освіти впровадити дисципліну “Загальна культура”. Зміст програми має відповідати віку здобувачів освіти.

Важливим напрямком подальшого дослідження проблеми розвитку культури у молоді є розробка методики формування та підтримки у юнацтва мотивації постійного саморозвитку та окультурення, а також науковий підхід до ролі держави у розвитку культури населення.

**Список використаних джерел:**

1. Бехманн, Г 2010. ‘Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний’, пер. А. Антоновский и др., Москва: *Логос*.
2. Васильєва, ОМ & Рарицька, НО 2020. ‘Діагностика сучасних уявлень здобувачів освіти щодо культури поведінки і спілкування’, *Збірник наукових праць Л’ОГОС*, с. 97-102.
3. Васильєва, ЕН & Фугело, НА 2017. ‘Удовлетворенность обучением – активная проблема образования’, *Научный взгляд*, 6 (38), с. 49-79.
4. Вебер, АБ 2008. ‘Глобальное изменение климата: кто виноват? и что делать?’, *Век глобализации*, (1), с. 70-82.

5. Возняк, СС 2011. 'Поняття культурної реальності в контексті гуманітарної парадигми знання', в *Гуманітарно – наукове знання: становлення парадигми. Матеріали міжнародної наукової конференції, 7-8 жовтня*, ред. МГ Марчук, Чернівецький національний університет, Чернівці, Україна, с. 54-56.
6. Воронкова, ВГ 2006. 'Гуманітаризація, гуманізація і гармонізація освіти, влади, суспільства', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 24, с. 15-32.
7. Грицанов, АА (ред.) 2002. *Всемирная энциклопедия: Философия XX век*, Харвест, Минск: *Современный литератор*.
8. Диденко, Г 2011. 'Гуманитаристика как путь преодоления "цивилизованого безкультурья"', в *Гуманітарно – наукове знання: становлення парадигми. Матеріали міжнародної наукової конференції, 7-8 жовтня*, ред. МГ Марчук, Чернівецький національний університет, Чернівці, Україна, с. 56-59.
9. Копейчиков, ВВ (ред.) 2002. *Правознавство*, Київ: *Юніком Інтер*.
10. Кочеткова, ТЮ 2003. 'Парадигма самоорганизации и современная экологическая ситуация', *Практична філософія*, 1, с.105-113.
11. Ледерак, ДжП 2019. 'Розбудова мир. Стале примирення в розділених суспільствах', пер. Д. Каратєєв & Л. Лозова, Київ, *Дух і Літера*.
12. Макаренко, АС 2016. 'Книга для родителей', Москва : "Питер".
13. Мельник, ВВ 2015. 'Культура буття людини як соціокультурний феномен', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 60, с. 253-268.
14. Панферов, КН 2000. *Экономическая культура: Социально-философский анализ*. Диссертация доктора наук, *Государственный технический университет гражданской авиации*, Москва.
15. Полухтович, ТГ 2012. 'Культура спілкування студентів', *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Філософські науки*, 15, с. 131-136.
16. Сухомлинський, ВО 1987. 'Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну', 2-е изд, Київ: *Радянська школа*.
17. Украинский Советский Энциклопедический Словарь 1988. 2 том, *Глав. Ред. УСЭ*, Киев.
18. Фугело, ПМ & Фугело, МА 2017. 'Економічні знання – невід'ємна складова фахової грамотності аграріїв', *Молодий вчений*, 6 (46), с. 514-518.
19. Шпенглер, О 1998. 'Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории', Москва: *Мысль*.
20. Щербань, ПМ 2002. 'Прикладна педагогіка', Київ: *Вища школа*.
21. Ямбулатова, ОЮ 2000. *Экономическая культура как фактор социально-экономического развития*. Диссертация кандидата наук, *Костромской государственный университет имени Н.А. Некрасова*, Кострома.

#### References:

1. Bakhmann, G 2010. 'Sovremennoe obshhestvo: obshhestvo riska, informacionnoe obshhestvo, obshhestvo znaniy (Modern society: risk society, information society, knowledge society)', per. A. Antonovskij i dr., Moskva: *Logos*.
2. Vasylyjeva, OM & Rarycjka, NO 2020. 'Diagnostyka suchasnykh ujavlenj zdobuvachiv osvity shhodo kuljтуры povedinky i spilkuvannja (Diagnosis of modern ideas of students about the culture of behavior and communication)', *Zbirnyk naukovykh pracj A'OGhOΣ*, s. 97-102.
3. Vasil'eva, EN & Fugelo, NA 2017, 'Udovletvorennost' obucheniem – aktivnaya problema obrazovaniya (Learning Satisfaction is an Active Problem of Education)', *Naukovyj oghljad*, 6 (38), s. 49-79.
4. Veber, AB 2008. 'Global'noe izmenenie klimata: kto vinovat? i chto delat'? (Global

- climate change: who is to blame? and what to do?)', *Vek globalizacii*, (1), s. 70-82.
5. Voznyak, SS 2011. 'Ponyattya kul'turnoyi real'nosti v konteksti gumanitarnoyi parady`gmy` znannya (The concept of cultural reality in the context of the humanitarian paradigm of knowledge)', v *Gumanitarno – naukove znannya: stanovlennya parady`gmy`*. *Materialy` mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyi, 7-8 zhovtnya*, red. MG Marchuk, *Chernivecz`ky`j nacional`ny`j universy`tet*, Chernivci, Ukrayina, s. 54-56.
  6. Voronkova, VH 2006. 'Humanitaryzatsiia, humanizatsiia i harmonizatsiia osvity, vlady, suspilstva (Humanitarianization, humanization and harmonization of education, government, society)', *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, 24, s. 15-32.
  7. Gritsanov, AA (red.) 2002. *Vsemirnaya entsiklopediya: Filosofiya KhKh vek (World Encyclopedia: Twentieth Century Philosophy)*, Kharvest, Minsk: *Sovremennyy literator*.
  8. Didenko, G 2011. 'Gumanitaristika kak put' preodoleniya "tsivilizovanogo bezkul'tur'ya" (The humanities as a way to overcome "civilized barbarism")', v *Ghumanitarno – naukove znannja: stanovlennja paradyghmy. Materialy mizhnarodnoji naukovoji konferenciji, 7-8 zhovtnja*, red. MGh Marchuk, *Cherniveckyj nacionalnyj universytet*, Chernivci, Ukrayina, s. 56-59.
  9. Kopejchykov, VV (red.) 2002. *Pravoznavstvo (Science of law)*, Junirkom Inter, Kyjiv.
  10. Kochetkova, TY 2003. 'Paradigma samoorganizatsii i sovremennaya ekologicheskaya situatsiya (The paradigm of self-organization and the current environmental situation)', *Praktychna filosofija*, 1, s.105-113.
  11. Lederak, Dzhp 2019. 'Rozbudova my`ru. Stale pry`my`rennya v rozdileny`x suspil`stvax (Building peace. Sustainable reconciliation in divided societies)', per. D. Karatyeyev & L. Lozova, Ky`yiv: *Dux i Litera*.
  12. Makarenko, AS 2016. 'Kniga dlya roditelej (Book for parents)', "Piter", Moskva.
  13. Melnyk, VV 2015. 'Kultura buttia liudyny yak sotsiokulturnyi fenomen (Culture of human existence as a socio-cultural phenomenon)', *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, 60, s. 253-268.
  14. Panferov, KN 2000. *E`konomicheskaya kul'tura: Soczial`no-filosofskij analiz (Economic culture: Socio-philosophical analysis)*. Dissertaciya doktora nauk, *Gosudarstvenny`j tekhnicheskij universitet grazhdanskoj aviaczii*, Moskva.
  15. Polukhtovych, TGh 2012. 'Kul'tura spilkuvannja studentiv (Culture of student communication)', *Naukovyj visnyk Volynskogho nacionalnogho universytetu imeni Lesi Ukrajinky: Filosofskij nauky*, 15, s. 131-136.
  16. Sukhomlins'kiy, VO 1987. 'Serdtsje otdayu detyam. Rozhdenie grazhdanina. Pis'ma k synu (I give my heart to children. Birth of a citizen. Letters to his son)', 2-e izd, Kyjiv: *Radjansjka shkola*.
  17. *Ukrainskiy Sovetskiy Entsiklopedicheskiy Slovar (Ukrainian Soviet Encyclopedic Dictionary)* 1988. 2 tom, Glav. Red. USE, Kiev.
  18. Fughelo, PM & Fughelo, MA 2017. 'Ekonomichni znannja – nevid`jemna skladova fakhovoji ghrmotnosti aghrarijiv (Economic knowledge is an integral part of professional literacy of farmers)', *Molodlyj vchenyj*, 6 (46), s. 514-518.
  19. Shpengler, O 1998. 'Zakat Evropy. Oчерki morfologii mirovoj istorii (Sunset of Europe. Essays on the morphology of world history)', Moskva: *Mysl*.
  20. Shherbanj, PM 2002. 'Prykladna pedagoghika (Applied pedagogy)', Kyjiv: *Vyshha shkola*.
  21. Yambulatova, OYu 2000. *E`konomicheskaya kul'tura kak faktor social'no-e`konomicheskogo razvitiya (Economic culture as a factor in socio-economic development)*. Dissertaciya kandidata nauk, *Kostromskoj gosudarstvenny`j universitet imeni N.A. Nekrasova*, Kostroma.